

Lietuvos gyventojų rinkiminio aktyvumo teritorinė diferenciacija 2014–2016 metais

Dovydas Vidzbelis,

Rolandas Tučas

Vilniaus universitetas,
M. K. Čiurlionio g. 27,
03101 Vilnius

El. paštas: dovydas.vidzbelis@gf.stud.vu.lt;
rolandas.tucas@gf.vu.lt

Vidzbelis D., Tučas R. Lietuvos gyventojų rinkiminio aktyvumo teritorinė diferenciacija 2014–2016 metais. *Geologija. Geografija*. 2018. T. 4(3). ISSN 2351-7549.

Straipsnyje nagrinėjamas Lietuvos gyventojų rinkiminis aktyvumas 2014–2016 m. regioniniu ir centras–periferija pjuviais. Remiantis užsienio ir Lietuvos autorių tyrimais, išskiriami pagrindiniai rinkiminį aktyvumą lemiantys veiksniai, juos bandoma nustatyti analizuojant rinkiminio aktyvumo santykį skirtingo tipo rinkimuose. Tyrimo rezultatų pagrindu atliktas Lietuvos teritorijos elektorinis rajonavimas.

Raktažodžiai: rinkimai, rinkimų (elektorinė) geografija, rinkiminis aktyvumas, Lietuvos elektorinis rajonavimas

ĮVADAS

Vienas iš svarbiausių demokratinių rinkimų elementų – rinkėjai. Be jų nefunkcionuotų pagrindiniai demokratijos principai: nebūtų išrenkami atstovaujamosios valdžios pareigūnai, priimami svarbiausi valstybės sprendimai (nulemti referendumų). Rinkėjų išreikšta valia yra demokratijos pagrindas, pagal daugumos piliečių pažiūras renkami kandidatai į svarbiausius valstybės valdymo organus.

R. J. Daltonas, analizuodamas piliečių dalyvavimą politikoje, išskyrė du pagrindinius klausimus, į kuriuos reikia atsakyti: kiek dalyvauja ir kas dalyvauja. Tačiau negalime lyginti šalių, kuriose seniai įsišaknijusi demokratija, ir pokomunistinių jaunų demokratijų. Senose demokratijose rinkėjų pasirinkimas ir dalyvavimas palyginti stabilus, o jaunose – nenusipėjamas. Nenusipėjamam rinkėjų elgesiui daugiausia įtakos turi iki XX a. paskutinio dešimtmečio įsigalėjusi netradicinė politinė elgsena. Nedemokratinio valdymo laikotarpiu rinkėjai prarado savo identitetą, rinkimų procesas tapo tik formalumas, užslopinęs pagrindines rinkėjo pareigas, sukurdamas žmogaus pašamonėje psichologinį barjerą. Staigi politinės sistemos transformacija taip greitai nepaveikė

rinkėjo: politinė socializacija – ilgas procesas demokratijos raidoje (Anderson, Dalton, 2011).

Rinkiminis aktyvumas domina sociologijos, politologijos, rinkimų geografijos ir kitų mokslų atstovus. Rinkiminio aktyvumo teritorinės diferenciacijos analizė atskleidžia ne tik jo regioninius bei centras-periferija pobūdžio skirtumus, bet ir rinkėjų aktyvumo skirtingo tipo rinkimuose santykį, kurio variacijas galima bandyti aiškinti susiejant su rinkėjų demografiniais, socialiniais, politiniais, ekonominiais ir kt. teritoriškai diferencijuotais rodikliais.

Politologinio pobūdžio rinkiminiam aktyvumui skirtų darbų yra nemažai. 1998 m. pasirodė pirmoji politologinė kolektyvinė monografija *Seimo rinkimai '96: trečiasis atmetimas*, skirta konkretiems rinkimams, kurioje net du skyriai skirti rinkiminio aktyvumo analizei (Krupavičius, 1998; Žėruolis, 1998), bei vienas (1992 ir 1996 m.) Seimo rinkimų rezultatų pagrindu išskirtiems politiniams regionams aptarti (Labulytė, 1998). Vėliau pasirodė keletas piliečių politiniam dalyvavimui skirtų teorinių darbų, kuriuose detalios aptariamos gyventojų politinį aktyvumą lemiančios priežastys (Jasiulevičienė, 1999; Riekašius, 2004). XXI a. Lietuvos elektorato politines preferencijas, rinkėjų archetipus, rinkiminio aktyvumo priežastingumą

nuosekliai tyrinėja politologų grupė: A. Ramonaitė, M. Jastramskis, R. Žiliukaitė ir kt. (Ramonaitė, 2006; Žiliukaitė, 2014).

Pirmieji rinkimų geografijai priskirtini darbai Lietuvoje paskelbti tik atkūrus nepriklausomybę, buvo remtasi pirmųjų demokratinių rinkimų duomenimis (Kavaliauskas, Daugirdas, 1993). Tačiau juose, kaip ir visuose vėlyvesniuose darbuose rinkimų geografijos tematika, rinkiminiam aktyvumui dėmesio skirta nedaug. Išsamiau Lietuvos gyventojų rinkiminis aktyvumas buvo aptartas V. Petrulio daktaro disertacijoje, tačiau taip pat tik vienu – esamos valdžios vertinimo – aspektu (Petrulis, 2009).

Apie rinkiminį aktyvumą yra studentų darbų, tačiau jų rezultatai mokslinėje spaudoje nebuvo publikuoti. 2011 m. Vilniaus universiteto Geografijos ir kraštotvarkos katedroje apgintas Eglės Ivanauskytės bakalauro darbas *Rinkiminio aktyvumo dinamika 1992–2011 m. teritoriniu aspektu Lietuvoje* (Ivanauskytė, 2011). Tačiau tai daugiau apžvalginio pobūdžio darbas – jame gana išsamiai aptarti rinkėjų aktyvumo skirtingo tipo rinkimuose regioniniai skirtumai, tačiau tam įtakos turėjusios priežastys nebuvo analizuotos arba jos pateiktos daugiau kaip prielaidos. 2017 m. buvo parengtas VU TSPMI studentės Amandos Kvedaraitės bakalauro darbas *Vietovės įtaka Lietuvos rinkėjų aktyvumui* (Kvedaraitė, 2017). Šis darbas svarbus metodologine prasme, taip pat jo autorė analizuoja, kokią įtaką rinkimų apylinkės kompaktiškumas turi rinkiminiam aktyvumui. Rengiant šį darbą buvo susidurta su metodologinio pobūdžio problema – jo autorei keltų hipotezių pagrindimui nepavyko gauti pakankamo teritorinio detalumo duomenų, teko apsiriboti tik Vyriausiosios rinkimų komisijos tinklapyje viešinamais duomenimis, tad kelti tyrimo uždaviniai buvo įgyvendinti tik iš dalies.

Apibendrinant tikslinga pažymėti, kad kol kas rinkiminis aktyvumas Lietuvoje tyrinėtas mažai, ypač trūksta geografinio pobūdžio darbų, kurie konstruktyviai papildytų politologinio tipo rinkiminio aktyvumo tyrimus ir galbūt padėtų nustatyti geografines rinkiminį aktyvumą lemiančias priežastis bei prisidėtų optimizuojant elektorines teritorijas (rinkimų apylinkes ir apygardas). Šio tyrimo tikslas – nustatyti Lietuvos gyventojų rinkiminio aktyvumo priežastis teritoriniu aspektu.

TYRIMO METODOLOGIJA

Šiam tyrimui panaudoti 2014 m. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų mažoritarinės sistemos dalies, 2015 m. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų ir Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų proporcinės sistemos dalies rinkiminių apylinkių lygmens duomenys. Visi duomenys gauti iš Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos (VRK) internetinio tinklapio (<http://www.vrk.lt/>). Analizei pasirinkti vėliausiai vykę rinkimai. Be to, rinkiminio aktyvumo skirtingo tipo rinkimuose palyginimas geografiniu požiūriu suformuoja galimybę aiškiau suvokti rinkiminio aktyvumo skirtumus lemiančias priežastis regioniniu, o ypač miestas–kaimas požiūriu.

Šioje publikacijoje gyventojų aktyvumas rinkimuose nagrinėjamas dviem aspektais: aptariant rinkiminio aktyvumo teritorinę diferenciaciją ir atliekant rinkiminio aktyvumo skirtingo tipo rinkimuose palyginamąją analizę. Rinkiminio aktyvumo teritorinei diferenciacijai analizuoti pasirinktas trijų skirtingo tipo rinkimų aktyvumo rezultatų vidurkinimas ir gautų rezultatų atvaizdavimas kartoschemoje. Rinkiminio aktyvumo skirtingo tipo rinkimuose palyginamajai analizei sudarytos dvi kartoschemos, kuriose pateikiamas 2015 m. LR savivaldybių tarybų rinkimų – 2016 m. LR Seimo rinkimų ir 2016 m. LR Seimo rinkimų – 2014 m. LR Prezidento rinkimų rezultatų santykio teritorinis pasiskirstymas. Nustatant rinkiminio aktyvumo santykį tarp savivaldybių tarybų rinkimų ir centrinės šalies valdžios – Seimo rinkimų rezultatų, galima hipotetiškai santykinai (lyginant su kitais regionais ir pan.) išmatuoti rinkėjų pasitikėjimą vietos valdžia, bendruomeniškumo efektą. Rinkiminio aktyvumo Seimo ir Prezidento rinkimuose palyginimas su tam tikromis išlygomis (Pietryčių Lietuva ir pan.) rodo rinkėjų santykinai didesnę paramą vieno asmens (Prezidentas) ar kolektyvinei (Seimas) valstybės centrinės valdžios institucijai, iš ko galima spręsti, ar rinkėjai teikia prioritetą nuomonių pliuralizmui ir partinei demokratijai, ar konkrečiame regione santykinai didesnė rinkėjų dalis labiau simpatizuoja vieno asmens valdžiai (prielaida, kad regiono rinkėjams artimesnis autoritarinio valdymo siekis). Tačiau jokių būdu šių prielaidų negalima sureikšminti, nes didžia dalimi tai priklauso nuo regiono. Pavyzdžiui,

Pietryčių Lietuvoje itin populiaru regioninė partija – Lenkų rinkimų akcija, tad rinkėjų aktyvumas šiame regione Seimo ir savivaldos rinkimuose yra didesnis nei Prezidento rinkimuose, bet tai nereiškia, kad šis regionas iš viso Lietuvos konteksto išsiskiria didesne parama partinei demokratijai. Tai priklauso ir nuo tokių gana subjektyvių rinkiminiam aktyvumui veiksnių kaip konkurencijos tarp politinių jėgų intensyvumas, politiko asmenybės bruožai (kandidato gimtosios vietos ir kt., teritorinis kontekstas), pagaliau ir vietos valdžios pozicija (ypač mažesnė savivaldybėse).

Be to, tyrimas atliktas tik 2014–2015 m. Lietuvoje vykdytų rinkimų pagrindu. Kad būtų galima aiškiau identifikuoti rinkiminio aktyvumo tendencijas bei jų priežastis, reiktų analizuoti gero kai platesnį laikotarpį, apimančią daugiau pasikartojančių rinkimų. Tai bus atliekama vėliau tęsiant šį tyrimą.

Kartoschemų rengimui, duomenų analizei naudoti specifiniai šiam tyrimui sukurti teritoriniai vienetai, kurie suformuoti savivaldybių viduje į vientisus teritorinius vienetus jungiant (panaudojus *ArcGIS for Desktop* programos *Dissolve* funkciją) bendrus bruožus turinčias rinkimų apylinkes. Tokį pasirinkimą lėmė šio tyrimo tikslas – rinkiminio aktyvumo pažinimas ne tik regioniniu, bet ir centras–periferija pjūviu. Lietuvoje šiuo metu (2018 m.) yra 1 995 teritorinės rinkimų apylinkės, tad jų nejungiant į stambesnius teritorinius vienetus kartoschemose vaizduojami rezultatai būtų sunkiai skaitomi. Rinkimų apylinkės į stambesnius teritorinius vienetus sujungtos ne bet kaip, o pagal jose dominuojančių gyvenamųjų vietovių tipą. Rinkimų apylinkių grupavimą pagal šį kriterijų atliko vienas iš šio darbo bendraautorių Rolandas Tučas, šis grupavimas jau buvo naudotas VU TSPMI studentės Amandos Kvedaraitės bakalauro darbe (Kvedaraitė, 2017). Pagal rinkimų apylinkėje dominuojančių gyvenviečių tipą, rinkimų apylinkės buvo suskirstytos į šešias grupes: didžiųjų miestų; vidutinio dydžio miestų; priemiesčių; mažųjų miestų; miestelių ir didesnių gyvenviečių; kaimiškųjų vietovių. Šiame tyrime visos konkrečioje savivaldybėje esančios vieno ar kito tipo rinkimų apylinkės buvo sujungtos (*ArcGIS Desktop* programos *Dissolve* funkcija) į vientisą teritoriją darant prielaidą, kad jų rinkėjai pasižymi panašiais socialiniais ir demografiniais bruožais, t. y. sudarytų teritorijų ribos

suderintos su savivaldybių ribomis (jų nekerta) ir į vieną teritorinį vienetą jungia tik to paties tipo rinkimų apylinkes. Būtent toks sprendimas yra racionaliausias randant optimalų santykį tarp duomenų bei rezultatų detalumo ir kokybiško tiriamo reiškinių pateikimo kartoschemose (jeigu būtų pateikiama savivaldybėmis, sunkiau identifikuoti centro–periferijos skirtumus; pateikiant rinkimų apylinkėmis – dėl jų smulkumo (miestuose) rezultatų pateikimas kartoschemose būtų nekokybiškas). Taigi, iš 1995 m. rinkimų apylinkių buvo sudaryti 239 šiame tyrime naudoti teritoriniai vienetai.

Tikslinga trumpai apibūdinti R. Tučo išskirtus rinkimų apylinkių tipus:

1. Didžiųjų miestų tipui priskirtos 377 Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio ir Alytaus miestų rinkimų apylinkės. Nors didmiesčio sąvoką galima aiškinti įvairiai, tačiau šiuo atveju vienas iš svarbesnių kriterijų, kad didmiestis (nors kartais turintis ir šiek tiek mažiau nei 100 tūkst. gyventojų) turi būti kaip savarankiška savivaldybė. Be to, ne visos didmiesčių savivaldybėse esančios rinkimų apylinkės priskirtos didmiesčių kategorijai. Kai kurios (pvz., Balsių, Salininkų ir kt.) priskirtos priemiesčiams.

2. Vidutinių miestų tipui priskirtos 263 rinkimų apylinkės. Tai savivaldybių centrai bei kai kurie kiti didesni (per 5 tūkst. gyventojų turintys) miestai: Kuršėnai, Kybartai, Lentvaris, Nemenčinė.

3. Priemiesčių tipui priskirta 281 rinkimų apylinkė. Tai suburbanizacijos proceso paveiktos greta didžiųjų ir vidutinių miestų esančios rinkimų apylinkės. Jų plotas didesnis už miestškų, turi daug rinkėjų, dauguma gyventojų yra santykinai didesnes pajamas gaunantys, dažniausiai mieste dirbantys asmenys.

4. Mažųjų miestų apylinkių tipui priskirta 51 rinkimų apylinkė. Tai miesto statusą turinčių gyvenviečių (gyventojų skaičius dažniausiai varijuoja tarp 1 500–2 000) rinkimų apylinkės. Dauguma mažųjų miestų yra atskiros seniūnijos, tačiau jie nėra savivaldybių centrai. Kai kurios apylinkės jungia ir gretimas kaimiškas vietas, tačiau jose vis tiek dominuoja miesto gyventojai. Mažuosiuose miestuose beveik visada yra gimnazija, prekybos centrai, įmonės, dauguma jų gyventojų verčiasi ne žemės ūkio veikla. Mažiausia gyventojų turinčių miestų (Panemunės, Troškūnų,

Smalininkų ir kt.) rinkimų apylinkės priskirtos miestelių ir didesnių gyvenviečių kategorijai.

5. Miestelių ir didesnių gyvenviečių rinkimų apylinkių kategorijai priskirtos 322 rinkimų apylinkės. Šiose teritorijose paprastai būna mokyklos (dažniausiai – pagrindinės, rečiau – gimnazijos), kultūros įstaigos, dažniausiai jos būna ir seniūnijų centrai. Iš esmės visada šios kategorijos rinkimų apylinkės apjungia ne vien miestelių, didesnių gyvenviečių, bet ir greta jų esančių kaimų gyventojus, tačiau šio tipo apylinkėse aiškiai dominuoja miestelių ir kt. didesnių gyvenviečių rinkėjai. Gyventojų užimtumas įvairus – dominuoja žemės ūkyje dirbantys asmenys, tačiau yra nemažai dirbančių aptarnavimo sektoriuje, išsilavinusių inteligentijos atstovų ir kt.

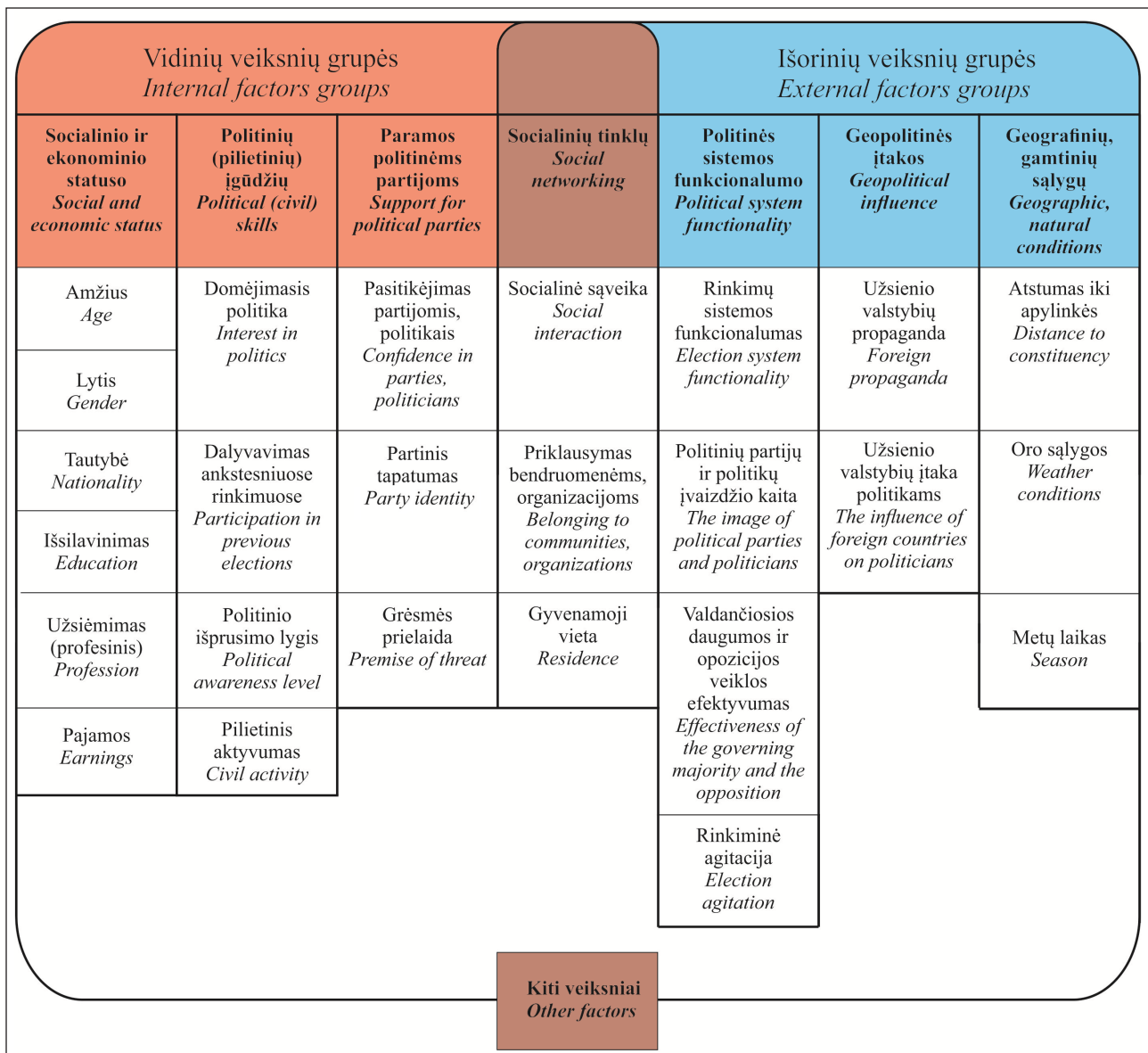
6. Kaimiškųjų vietovių rinkimų apylinkių kategorijai priskirtos 699 rinkimų apylinkės. Tai dažniausiai maži (mažiau nei 500) rinkėjų turinčios, santykinai nemažą plotą užimančios rinkimų apylinkės, kur gyventojų dauguma yra ar buvo susiję su žemės ūkiu. Paprastai šio tipo rinkimų apylinkės yra atokiau nuo miestų, aiškiai dominuojančios didesnės gyvenvietės jose nėra (nėra ir ugdymo, kultūros įstaigų), balsavimo vietas įrengiamas maždaug 100–200 gyventojų turinčiuose kaimuose.

LIETUVOS GYVENTOJŲ RINKIMINĮ AKTYVUMĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI

Norint nagrinėti rinkiminį aktyvumą svarbu išskirti veiksnius, kurie turi įtakos rinkėjų sprendimui dalyvauti ar nedalyvauti rinkimuose. Jų yra daug, be to, kiekvienam rinkėjui gali turėti įtakos vis kiti ir saviti veiksniai. Todėl tikslinga išskirti rinkiminiam aktyvumui įtakos turinčių veiksnių grupes, kurios apimtų pagrindinius svarbiausius rodiklius. Kadangi rinkiminį aktyvumą nagrinėjantys Lietuvos mokslininkai nėra sudarę tokios klasifikacijos, todėl remtasi keliais užsienio autorių darbais (Bulhlmann, 2006; Anderson, Dalton, 2011), jų įžvalgas susiejant su Lietuvos specifiška. Kadangi šiame tyrime nebuvo atliekamos rinkėjų kiekybinės apklausos, tam, kad būtų aiškiau išskirti ir sugrupuoti Lietuvos rinkėjų aktyvumą lemiantys veiksniai, pasiremta politologės Rūtos Žiliukaitės atlikta Lietuvos gyventojų rinkiminį aktyvumą lemiančių veiksnių analize, kuri paremta visuotinėmis apklausomis vykdant pro-

jektą *manobalsas.lt* (Žiliukaitė, 2014). Remiantis Lietuvos rinkėjų aktyvumą lemiančių veiksnių analize ir užsienio šalių metodologine patirtimi, buvo išskirtos aštuonios veiksnių grupės: socialinio ir ekonominio statuso, socialinių tinklų, politinių (piliietinių) įgūdžių, paramos politinėms partijoms, politinės sistemos funkcionalumo, geopolitinės įtakos, geografinių, gamtinių sąlygų įtakos ir kt. (žr. 1 pav.). Socialinio ir ekonominio statuso, politinių (piliietinių) įgūdžių, paramos politinėms partijoms veiksnių grupės šiame tyrime išskirtos kaip vidinių veiksnių grupės. Vidinių veiksnių grupėms priskirti veiksniai tiesiogiai priklauso nuo rinkėjo: jo socialinio statuso, išsilavinimo, patirties, psichologijos ir kitų individualių savybių. Analogiškas variantas – išorinių veiksnių grupės, kurioms priskirti rinkiminiam aktyvumui įtakos turintys veiksniai yra nepriklausomi nuo rinkėjo. Tai gali būti šalies vidaus politinis kontekstas, žiniasklaidos įtaka, geopolitinės ir net gamtinės priežastys. Taip pat atskirai išskirtos socialinių tinklų ir kitų veiksnių grupės. Šias grupes veikia tiek vidinės, tiek ir išorinės priežastys, todėl schemeje jos pateiktos atskirai.

Socialinio ir ekonominio statuso veiksnių grupei priskirti amžiaus, lyties, tautybės, išsilavinimo, užsiėmimo (profesinis) ir pajamų veiksniai. Tyrimai rodo (Žiliukaitė, 2014), kad kuo vyresnis rinkėjas, tuo didesnė tikimybė, jog jis ateis į rinkimus. Iš apibendrintų 1996–2012 m. duomenų matyti, kad dalyvavimas rinkimuose pagal amžiaus grupes pasiskirsto taip: 18–24 metų, tikėtina, kad ateis balsuoti 50 % rinkėjų; 25–30 metų – 61 %; 31–40 metų – 64 %; 41–50 metų – 73 %; 51–60 metų – 75 %; 61–70 metų – 80 %; 71 metų ir vyresni – 75 % (Žiliukaitė, 2014). Vyriausių asmenų grupės aktyvumas sumažėja, tačiau tai lemia daugiau fiziologiniai veiksniai – ne visų senyvo amžiaus asmenų sveikata leidžia dalyvauti rinkimuose. Tyrimai rodo, kad rinkiminis aktyvumas šiek tiek priklauso ir nuo asmens lyties. Lietuvoje aktyvesnės moterys, nors yra pasitaikę rinkimų, kai aktyvesni buvo vyrai (pvz., 2012 m. LR Seimo rinkimuose). Tautybė taip pat gana svarbus veiksnys, kadangi Lietuvoje yra politinių partijų, kurios atstovauja tautinėms mažumoms. Tokio pobūdžio partijos per rinkimus stipriai mobilizuoja savo rinkėją (pvz., itin aukštas Pietryčių Lietuvos gyventojų rinkiminis aktyvumas). Išsilavinimas

1 pav. Lietuvos rinkiminį aktyvumą lemiantys veiksniai
Fig. 1. Factors determining Lithuanian election activity

visame pasaulyje yra vienas pagrindinių veiksnių, lemiančių rinkiminį aktyvumą. Šį veiksnių R. Žiliukaitė išskiria iš penkių pagrindinių veiksnių, lemiančių Lietuvos rinkėjų dalyvavimą rinkimuose. Remiantis po 2012 m. Seimo rinkimų vykdytos rinkėjų apklausos duomenimis, rinkiminis aktyvumas pagal gyventojų išsilavinimą pasiskirstė taip: pagrindinis ir žemesnis išsilavinimas – 53 %; vidurinis – 57 %; specialusis vidurinis ar aukštesnysis – 73 %; aukštasis neuniversitetinis – 70 %; aukštasis universitetinis – 80 % (Žiliukaitė, 2014). Galima konstatuoti, kad kuo aukštesnį išsilavinimą yra įgijęs asmuo, tuo didesnė tikimybė, kad jis dalyvaus rinkimuose. Pagal užimtumą apklausos duomenys pasiskirstė

taip: aukštos kvalifikacijos specialistų ar vadovų rinkimuose dalyvauja 84 %; valstybės tarnautojų – 77 %; prekybos ir paslaugų sektoriaus darbuotojų – 67 %; kvalifikuotų, pusiau ar nekvalifikuotų darbuotojų – 59 %; niekada nedirbusių mokamo darbo – 39 % (Žiliukaitė, 2014). Kaip matome, kuo aukštesnis asmens socialinis statusas, tuo didesnė tikimybė, kad jis dalyvaus rinkimuose. Pajamų veiksnys, skirtingai nei prieš tai aptartieji, jau ne visada turi tiesinę priklausomybę. Tikėtinas rinkėjų aktyvumas pagal pajamas: iki 800 Lt gaunantys asmenys – 61 %, nuo 801 iki 1 500 Lt – 64 %, nuo 1 501 iki 2 000 Lt – 74 %, nuo 2 001 iki 2 800 Lt – 78 %, daugiau nei 2 801 Lt – 68 % (Žiliukaitė, 2014). Apklausų

rezultatai atskleidė, kad didėjant asmens pajamoms didėja ir tikimybė, jog jis balsuos rinkimuose. Iš bendro konteksto išsiskiria daugiausia pajamų gaunančių asmenų grupė. Galima daryti prielaidą, kad dauguma didesnes pajamas gaunančių žmonių užsiima verslu ir turi mažiau laisvo laiko, nei dirbantys terminuotą darbo dieną.

Politinių (piliетinių) įgūdžių veiksmų grupei priskirtini šie veiksniai: asmens domėjimasis politika, dalyvavimas ankstesniuose rinkimuose, politinio išprusimo lygis, pilietinis aktyvumas. Kuo asmuo labiau domisi politika, tuo didesnė tikimybė, kad jis atvyks į rinkimus. Politinėmis partijomis, kandidatais ir apskritai politika besidomintis asmuo didina tikimybę, kad ras sau artimą kandidatą ar partiją ir dėl to ateis balsuoti. Taip pat politika besidomintys asmenys paprastai geriau supranta rinkimų prasmę ir naudą stabiliai demokratijai. Politologai išskiria ir dalyvavimo ankstesniuose rinkimuose veiksnį, kaip vieną svarbiausių, lemiančių Lietuvos gyventojų rinkiminį aktyvumą. Dalyvavimas ankstesniuose rinkimuose – tai įprotis balsuoti, vadinasi, kuo daugiau rinkimuose balsavęs asmuo, tuo didesnė tikimybė (tris kartus didesnė nei asmens, kuris neturi balsavimo patirties ar balsavo labai mažai kartų), jog jis balsuos ir ateityje. Pilietinis aktyvumas – labai svarbus veiksnys ne tik rinkimų procese, bet ir kitose politinio dalyvavimo akcijose (mitinguose, viešuose visuomenės svarstymuose ir kt.). Pilietiškai asmenys jaučia pareigą ateiti į rinkimus net ir tada, kai nėra apsisprendę dėl savo politinių preferencijų vienai ar kitai politinei jėgai. Neretai tokie asmenys ateina balsuoti, nors neišreiškia jokios paramos ir sugadina rinkimų biuletenį.

Paramos politinėms partijoms veiksmų grupei priskiriami pasitikėjimo partijomis ar kandidatais, partinio tapatumo, grėsmės prielaidos veiksniai. Politologė Rūta Žiliukaitė teigia, kad paklausus asmenų, kodėl jie neatėjo balsuoti, penki iš dešimties atsakys, kad nepasitiki partijomis ar politikais. Galima teigti, kad šis veiksnys yra vienas pagrindinių, lemiančių Lietuvos rinkėjų pasirinkimą nebalsuoti. Tai patvirtina po 2012 m. Seimo rinkimų atliktas tyrimas (Žiliukaitė, 2014). Partinis tapatumas yra vienas tinkamiausių rodiklių nustatant asmens aktyvumą rinkimuose. To paties tyrimo rezultatai rodo, kad 9 iš 10 asmenų, prijaunantys kuriai nors Lietuvos politiniai par-

tijai, dalyvavo ir žada dalyvauti ateityje vykšančiuose rinkimuose. Tačiau rinkėjus gali skatinti eiti į rinkimus ne tik partinis tapatumas, bet ir baimė ar nenoras, kad į valdžią patektų jų ypač nemėgstama partija, kurią jie sieja su tam tikromis grėsmėmis.

Socialinių tinklų veiksmų grupei priskirti socialinės sąveikos ir priklausymo bendruomenėms ar organizacijoms veiksniai. Socialinė aplinka veikia individų politinį aktyvumą, socialinė sąveika atskleidžia per du rodiklius: 1) „artimo žmogaus“ ir 2) tėvų parama politinėms partijoms. Kaip rodo apklausos duomenys (Žiliukaitė, 2014), jeigu rinkėjo „artimų žmonių“ tinkle yra asmenų, kurie remia kurią nors politinę partiją ar kandidatą, yra didesnė tikimybė, kad jis balsuos rinkimuose. Priešingu atveju arba jei rinkėjas yra izoliuotas nuo socialinės ir politinės komunikacijos (t. y. negali nurodyti nei vieno asmens, su kuriuo galėtų aptarti jam svarbius klausimus), yra mažiau tikėtina, kad jis balsuos rinkimuose. Ta pačia tendencija išsiskiria ir tėvų paramos politinėms partijoms nuostatos: jei bent vienas iš tėvų remia kurią nors politinę jėgą ar kandidatą, išlieka didesnė tikimybė, kad ir tas asmuo dalyvaus rinkimuose (tėvų parama politinėms partijoms veikia tik jaunesnius rinkėjus). Priklausymas bendruomenėms ar organizacijoms taip pat reikšmingas ir susijęs su jau aptarta sąveika su „artimu žmogumi“, tačiau yra ir daugybė kitų veiksmų. Pirmiausia bendruomenėms ar organizacijoms priklausantys asmenys yra lengviau mobilizuojami. Pavyzdžiui, Romos katalikų bažnyčios svarbiausios pamaldos vyksta sekmadieniais, kurie Lietuvoje sutampa su balsavimo rinkimuose diena, todėl tokius asmenis lengva mobilizuoti. Bendruomeniškumo jausmo vedami bendruomenės nariai neretai santykinai aktyviau eina į rinkimus. Iš apklausų galima matyti, kad šiais broožais pasižymi dauguma didesnėms bendruomenėms ar organizacijoms priklausančių asmenų (Žiliukaitė, 2014). Gyvenamosios vietos veiksnys taip pat yra svarbus: miestelių ir kompaktiškų gyvenviečių gyventojai pasižymi didesniu bendruomeniškumu, o vienkiemių ir miestų – individualumu, todėl miestelių gyventojai, tikėtina, balsuos aktyviau nei vienkiemių ar miestų gyventojai.

Politinės sistemos funkcionalumo veiksmų grupei priskirti rinkimų sistemos funkcionalumo, politinių partijų ir politikų įvaizdžio kaitos,

valdančiosios daugumos ir opozicijos veiklos efektyvumo, politinės agitacijos veiksniai. Rinkimų sistemos funkcionalumas rinkiminiam aktyvumui daugiausia pasireiškia per rinkimų teritorijų ir rinkimų tvarkos pokyčius. Pakitę rinkiminių apygardų, apylinkių ribos, balsavimo vietos adresas ar rinkimų sistemos dedamosios gali atgrasyti rinkėją nuo balsavimo rinkimuose. Politinių partijų ir politikų įvaizdžio kaita pasireiškia per politinius skandalus, korupcines bylas, apkaltas. Šie reiškiniai mažina rinkėjų pasitikėjimą partine sistema ir demokratijos veikimu, todėl neigiamai veikia rinkiminį aktyvumą. Rinkiminiam aktyvumui svarbu ir valdančiosios daugumos bei opozicijos veiklos efektyvumas – jei valdančiosios daugumos ir opozicijos veikla nėra aktyvi per tam tikrą kadenciją, tikėtina, kad artėjančiuose rinkimuose rinkiminis aktyvumas sumažės, ir atvirkščiai – pasitikėjimą kelianti efektyviai dirbanti valdančioji dauguma arba opozicija dažniausiai skatina rinkėjus aktyviau dalyvauti rinkimuose. Rinkiminė agitacija – labai svarbus abejojančių rinkėjų tiesiogiai motyvuojantis veiksnys. Paprastai ji padeda lengviau apsispręsti ir dažniausiai didina rinkiminį aktyvumą. Taip pat rinkiminė agitacija prisideda ir prie elektorato mobilizavimo rinkimų procesui.

Geopolitinės įtakos veiksnių grupei priskirti veiksniai: užsienio valstybių propaganda per žiniasklaidos priemones ir užsienio valstybių tiesioginė įtaka politikams. Šiai veiksnių grupei būdingas bendras bruožas – jų šaltinis yra užsienis. Daugiausia tam įtakos turi ne itin Lietuvai draugiškos kaimynės Rusija ir Baltarusija. Kadangi Lietuvoje yra su šiomis šalimis susijusios tautinės mažumos, todėl atsiranda neblogo kultūrinė terpė veikti tam tikroms politizuotoms užsienio šalių žiniasklaidos priemonėms. Neretai per šias žiniasklaidos priemones yra transliuojama propaganda, kontraversiška nuomonė dėl vienu ar kitu rinkimų, referendumų. Agituojama neiti arba atvirkščiai – aktyviai dalyvauti rinkimuose ir referendumuose, priklausomai nuo konkrečiai užsienio valstybei parankių klausimų (referendume) ar partijų bei politikų (rinkimuose). Neretai kandidatai, kuriems daroma įtaka iš užsienio valstybių, įsivelia į skandalus, apkaltas (šių veiksnių įtaka rinkimams jau aptarta ankstesnėje veiksnių grupėje) – tai taip pat turi įtakos rinkiminiam aktyvumui.

Geografinių, gamtinių sąlygų veiksnių grupei priskirti oro sąlygų ir metų laikų, atstumo iki balsavimo vietos veiksniai. Nors Lietuvoje ir nėra fiksuojama pasaulinio lygmens stichinių nelaimių ar kitų nepalankių gamtinių sąlygų, tačiau šie veiksniai daro nemažą įtaką rinkiminiam aktyvumui. Oro sąlygos labai priklauso nuo metų laikų – panašios oro sąlygos gali nevienodai veikti rinkiminį aktyvumą skirtingu metų laiku. Tikėtina, kad pavasarį, vasarą ir ankstyvą rudenį mažiausias rinkiminis aktyvumas yra tada, kai džiugina geri orai (saulėta, giedra, šilta ir t. t.), kadangi rinkimai ir referendumai vyksta sekmdieniais, o savaitgaliais rinkėjai turi kitų planų (poilsis gamtoje, kelionės, darbai soduose ir kt.). Rudenį ir žiemą, atvirkščiai, kuo geresni orai, tuo didesnė tikimybė, kad susirinks daugiau rinkėjų. Gamtinių sąlygų veiksniai didžiausią įtaką daro dvejojantiems asmenims, nes apsisprendžiama spontaniškai. Tam įtakos turi ir kartų skirtumai (vyresni žmonės dažniau pavasarį ir rudenį savaitgaliais laiką leidžia soduose, o jaunimas dažniausiai būna išvykęs vasarą ir t. t.). Gamtinių sąlygų veiksnys yra sudėtingiausiai nuspėjamas iš visų aptartų. Atstumas iki balsavimo vietos yra vienas iš pagrindinių veiksnių, kuriuos išskiria racionalumo teorija. Tikėtina, kad asmenys, kuriems toli nuvykti iki balsavimo vietos, balsuos santykinai rečiau nei tie, kuriems ji yra greta. Tačiau, analizuojant atstumo iki balsavimo vietos įtaką rinkiminiams aktyvumui, reikia nepamiršti ir aplinkybių svarbos. Pavyzdžiui, jei apygardoje kandidatuoja du stiprūs panašaus pajėgumo kandidatai, jie visais įmanomais būdais stengsis paskatinti kuo daugiau rinkėjų dalyvauti rinkimuose ir savo balsą atiduoti už juos (gali būti organizuojamas transportas rinkėjams atvežti ir t. t.). Be to, nereikia pamiršti, kad apylinkių komisijos rengia išankstinius balsavimus – aplanko atokiau nuo balsavimo vietos gyvenančius pagyvenusius, ligotus asmenis.

Kitų veiksnių grupei priskirti palankumo sovietiniams laikams, dalyvavimo Sąjūdžio veikloje ir kt. savitesni veiksniai. Tai daugiau būdinga vyresnės kartos asmenims. Mažesnė tikimybė, kad rinkimuose balsuos asmenys, kurie palankiau vertina sovietinius laikus, nes jiems demokratija neretai nėra prioritetas, taip pat tam įtakos turi ir nusivylimas esama politine tvarka. Tikėtina, kad asmenys, dalyvavę Sąjūdžio veikloje, aktyviau

balsuos, nes jie padėjo pamatus demokratijos vystymuisi šalyje, supranta jos svarbą ir įvertina skirtumus, palyginti su nedemokratinu valdymu. Rinkiminiam aktyvumui įtakos gali turėti ir kitos priežastys (patirtis emigracijoje, psichologiniai veiksniai, ligos ir kt.), kurios visus būtų sudėtinga įvardyti ir aptarti.

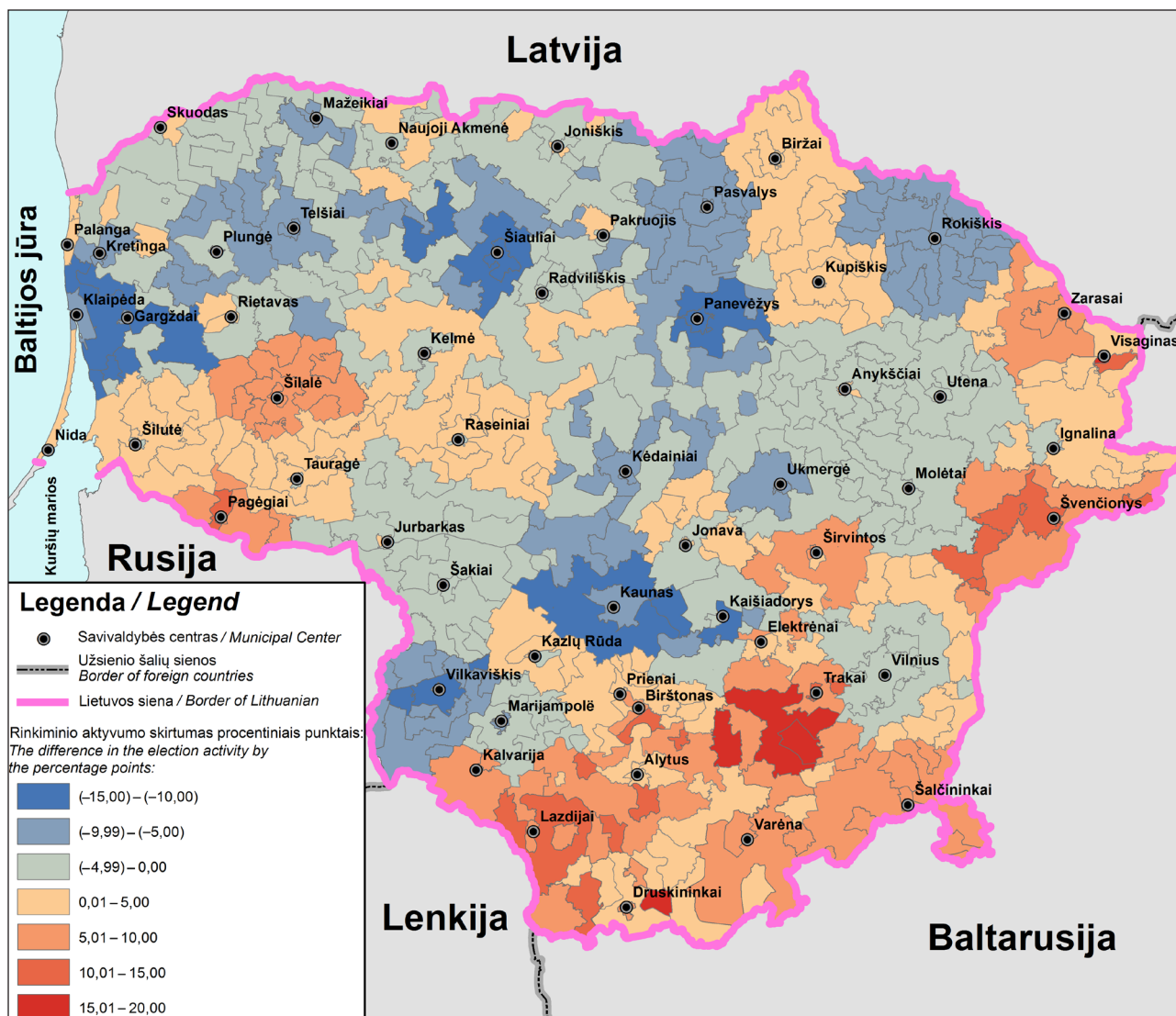
RINKIMINIO AKTYVUMO SANTYKIS SKIRTINGO TIPO RINKIMUOSE

Nagrinėjant rinkiminio aktyvumo veiksnius reikėtų pabrėžti, kad jų santykinė svarba priklauso nuo rinkimų tipo. Nevienodo rinkiminio aktyvumo skirtingo tipo rinkimuose priežastys bei santykinė skirtingų veiksnių svarba gali būti nustatoma ne tik vykdant rinkėjų apklausas (kas šio tyrimo atveju nebuvo atliekama), bet ir analizuojant rinkiminio aktyvumo skirtingo tipo rinkimuose santykį. Pavyzdžiui, rinkiminio aktyvumo santykis dviejų skirtingo teritorinio lygmens kolektyvinių valdžios institucijų – savivaldybių tarybų bei Seimo rinkimuose parodo rinkėjų bendruomeniškumą, artumo vietinio lygmens valdžiai jausmą, vietinės valdžios efektyvumo lygį ir rinkėjų pasitikėjimą ja. Seimo ir Prezidento rinkimų aktyvumo santykis iš dalies parodo rinkėjų palankumą demokratiniam ar autokratiniam valdymui. Rinkiminio aktyvumo santykis skirtingo tipo rinkimuose bene tiksliausiai parodo, kuriai valdžios institucijai daugiau palankumo jaučia rinkėjas (Petruolis, 2009; Tučas, 2016). Tai neatsiejamai susiję su valdymo efektyvumu ir rinkėjų pasitikėjimu konkrečia visuotinių rinkimų būdu renkama valdžios institucija. Be to, ankstesni tyrimai atskleidė, kad rinkiminis aktyvumas labai dažnai priklauso ir nuo savivaldybės dydžio – mažesnėse savivaldybėse rinkiminis aktyvumas paprastai būna didesnis (ypač savivaldos rinkimuose) nei didžiosiose savivaldybėse (Tučas, 2016). Tai sietina su mažesnėmis savivaldybėms būdingais tampresniais bendruomeniniais ryšiais, glaudesne savivaldos institucijų ir savivaldybės gyventojų sąveika.

Savivaldybių tarybų ir Seimo rinkimų skirtumas (žr. 2 pav.). 2015 m. savivaldybių tarybų rinkimuose santykinai didesniu rinkiminiu aktyvumu (palyginti su 2016 m. Seimo rinkimais) išsiskyrė Pietų Lietuva, pietinės Žemaitijos dalies bei Rytų ir Šiaurės Rytų Lietuvos pasienio savi-

valdybės. Pietinėje Lietuvos dalyje didžiausiu santykiniu rinkiminiu aktyvumu savivaldos rinkimuose pasižymėjo Lazdijų r. (išskyrus miestelių ir didesnių gyvenviečių rinkimų apylinkes), Trakų r., Alytaus r. (išskyrus didesnių gyvenviečių ir priemiesčio rinkimų apylinkes), Šalčininkų r., Kalvarijų, Birštono savivaldybės. Didesnis rinkėjų aktyvumas savivaldos rinkimuose (palyginti su 2016 m. Seimo rinkimais) buvo ir Druskininkų, Varėnos r., Elektrėnų, Širvintų r., Kazlų Rūdos r. sav., kuriose yra nemažai aukšto santykinio aktyvumo apylinkių. Rytinėje dalyje savivaldybių tarybų rinkimuose aukštu santykiniu aktyvumu išsiskyrė Švenčionių r. ir Visagino sav., aukštu rinkiminiu aktyvumu pasižymėjo ir dauguma Zarasų r. sav. rinkimų apylinkių. Įdomu tai, kad Vilniaus r. sav. santykinai didesniu rinkėjų aktyvumu savivaldos rinkimuose išsiskyrė toliau nuo Vilniaus m. esančios periferinės kaimiškosios šios savivaldybės rinkimų apylinkės, kuriose daugumą gyventojų sudaro lenkų tautybės mažesnes pajamas gaunantys asmenys, o suburbanizacijos procesų stipriai paveiktose Vilniaus metropolinio regiono priemiestinėse apylinkėse rinkėjai aktyvesni buvo 2016 m. Seimo rinkimuose. Vakarinėje Lietuvos dalyje santykinai didžiausiu rinkiminiu aktyvumu savivaldos rinkimuose pasižymėjo Pagėgių ir Šilalės sav., o ne tokiu dideliu skirtumu – Neringos, Šilutės r., Tauragės r., Raseinių r., kaimiškosios Kelmės r. sav. rinkimų apylinkės. Santykinai didesnis rinkiminis aktyvumas savivaldos rinkimuose buvo būdingas ir Biržų r., Kupiškio r., Palangos m. savivaldybėse. Pasitvirtina jau anksčiau minėtas ir ankstesniuose tyrimuose (Tučas, 2016) pastebėtas dėsniumas, kad mažose Lietuvos savivaldybėse (Neringos, Birštono, Pagėgių, Druskininkų, Kalvarijų, Kazlų Rūdos, Elektrėnų, Visagino, Palangos m., Kupiškio r., Širvintų r.) rinkiminis aktyvumas savivaldos rinkimuose yra santykinai didesnis nei Seimo rinkimuose.

Santykiškai mažiausias rinkiminis aktyvumas 2015 m. savivaldos rinkimuose (palyginti su 2016 m. Seimo rinkimais) buvo Lietuvos didmiesčių (išskyrus Alytų) metropoliniuose regionuose, o ypač didmiesčius juosiančių „žiedinių“ savivaldybių priemiestinėse teritorijose. Net Pietryčių Lietuvoje iš bendro Pietų ir Rytų Lietuvos regioninio konteksto „iškrenta“ Vilniaus m. ir greta Vilniaus esančios priemiestinės teritorijos, taip

2 pav. 2015 m. savivaldybių tarybų rinkimų ir 2016 m. Seimo rinkimų rinkėjų aktyvumo skirtumai (atimant iš savivaldybių tarybų rinkiminio aktyvumo rodiklio Seimo rinkiminį aktyvumo rodiklį)

Fig. 2. Differences in activity of municipal councils election in 2015 and parliamentary election in 2016 (by subtracting parliamentary election activity from municipal councils election activity)

Pietų ir Rytų Lietuvos santykinai didesnio rinkėjų aktyvumo savivaldos rinkimuose regioną tarsi padalija į dvi dalis (jei ne Vilniaus metropolinio regiono teritorinis efektas, Pietų ir Rytų Lietuvos regionas būtų vientisas). Gana aiški regioninė, o ypač teritorinė priklausomybė, remiantis centras-periferija pjuviu. Vilniaus metropolinis regionas, nors ir iš bendro Rytų Lietuvos konteksto išsiskiria santykinai didesniu rinkėjų aktyvumu Seimo rinkimuose, tačiau rinkiminio aktyvumo atotrūkis tarp Seimo ir savivaldos rinkimų dar nėra toks didelis kaip Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio metropoliniuose regionuose. Ypač jis ryškus (Seimo rinkimai) ne tiek pačiuose nurodytuose

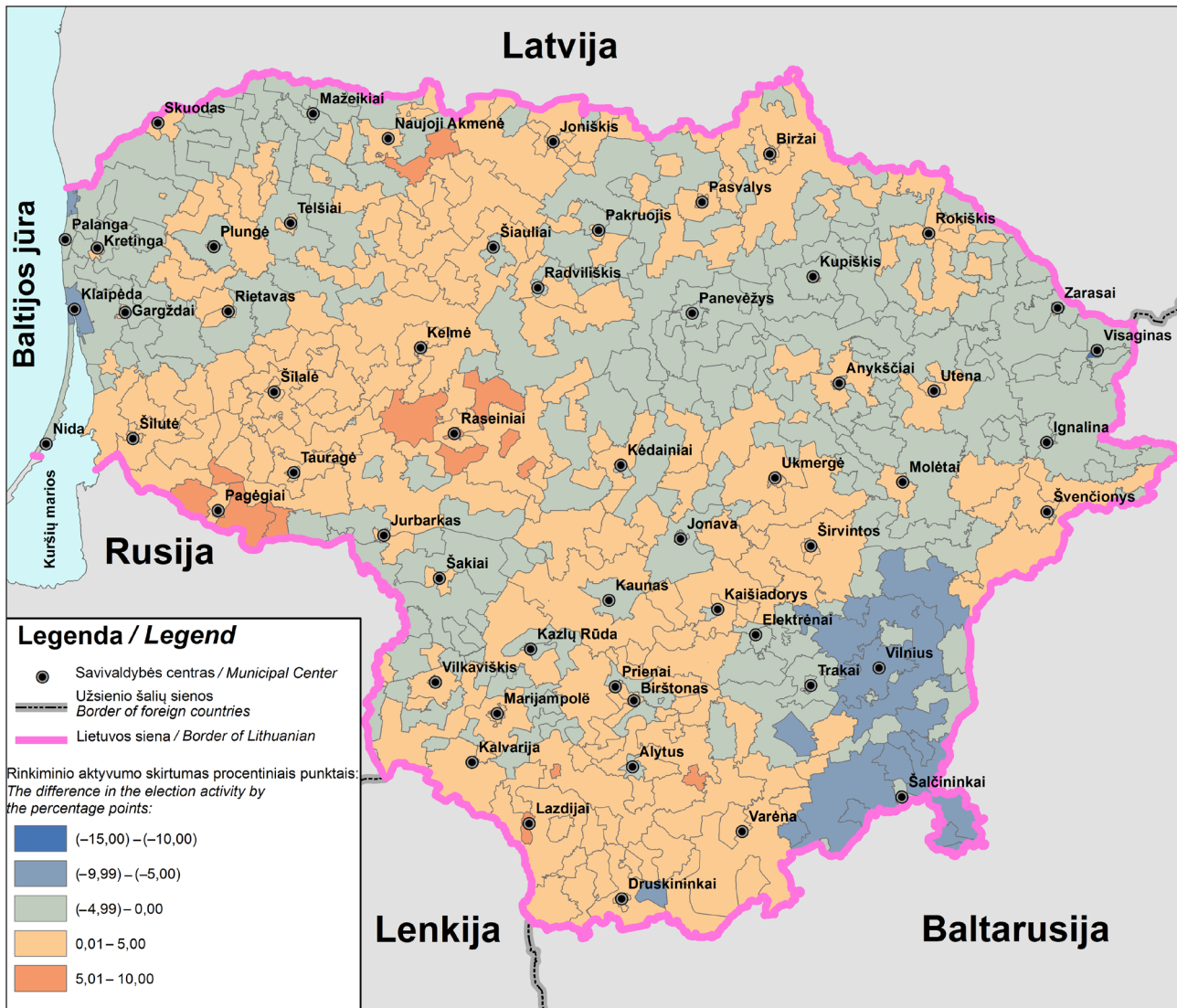
didmiesčiuose, kiek jų priemiestinėse zonose. Tai tik patvirtina požiūrį, kad į miesto savivaldybę nepatenkančių priemiesčių gyventojams nėra itin aktuali jų „kaimiškujų“ savivaldybių politinė sudėtis. Priemiesčiai daugumai jų tai tik gyvenamoji, laisvalaikio praleidimo erdvė. Tuo tarpu dažnam priemiesčių gyventojui aktualiau gretimo didmiesčio valdymo kokybė, nes darbiniais ir kt. ryšiais jis pirmiausia susijęs su didmiesčiu. Na, o centrinės valdžios – Seimo rinkimai neabejotinai šiems, išsilavinusiems, aukštesnes pajamas gaunantiems Lietuvos piliečiams, yra svarbūs. Kalbant apie kaimiškas Šiaurės, Šiaurės Vakarų, Vidurio Lietuvos savivaldybes, kuriose Seimo

rinkimai buvo populiarnesni nei savivaldos, pirmausia reiktų pabrėžti, kad jos pasižymi stiprių partijų dominavimu, tačiau vietos lygmenyje neišskiria asmenybėmis. Be to, tai dažniausiai tradicinių partijų (TS-LKD, LSDP, LRLS) santykinai didesnės įtakos regionai. Pavyzdžiui, Pasvalio r., Anykščių r., Utenos r., Molėtų r., Skuodo r. visuose rinkimuose gana populiaru buvo TS-LKD; Vilkiškio r., Rokiškio r., Kaišiadorių r., Marijampolės, iš dalies ir Šakių r. – LSDP; Plungės r. – LRLS.

Santykinai didesniai rinkiminiai aktyvumai savivaldos rinkimuose, palyginti su Seimo rinkimais, galimai įtakos turi ir socialinė atskirtis bei gyventojų etninė sudėtis. Pietryčių Lietuvoje, taip pat rytinio Lietuvos pakraščio savivaldybėse, didelę dalį gyventojų sudaro ne lietuvių tautybės asmenys, kurie gana aktyviai balsuoja už savo regionines partijas (Pietryčių Lietuvoje – už Lenkų rinkimų akciją-Krikščioniškų šeimų sąjungą). Šių politinių jėgų įtaka savivaldos lygmenyje gerokai didesnė nei šalies centrinės valdžios (Seimo). Ši priežastis motyvuoja rinkėją aktyviau dalyvauti savivaldos rinkimuose. Kai kuriose kitose Rytų ir Pietų Lietuvos bei Pietų Žemaitijos savivaldybėse, kuriose rinkėjai savivaldos rinkimuose dalyvavo aktyviau nei Seimo rinkimuose, įtakos galėjo turėti panašios priežastys. Pavyzdžiui, Švenčionių r. sav. gana įtakinga kitur Lietuvoje mažai populiaru politinė partija – Lietuvos laisvės sąjunga, Varėnos r. sav. – Lietuvos centro partija, Pagėgių, Šilalės r., Šilutės r., Zarasų r. savivaldybėse – partija „Tvarka ir teisingumas“. Taip pat minėtų regionų savivaldybėse nemažą gyventojų dalį sudaro darbo neturintys ir vyresnio amžiaus asmenys, kurie dažnokai būna nusivylę centrinės šalies valdžios vykdoma socialine politika. Taip pat galima daryti prielaidą, kad šiose savivaldybėse stipriai veikia pasitikėjimo partijomis ir politikais bei rinkėjų politinio tapatumo veiksniai, savivaldybės (ypač mažosios) pasižymi stiprių partijų ir jų vietinių lyderių dominavimu. Tuo tarpu didžiuosiuose Lietuvos miestuose rinkėjas labiau išprusęs, gerokai silpniau veikia lokalių socialinių tinklų veiksniai, todėl jie santykinai aktyviau dalyvauja ne savivaldos, o Seimo rinkimuose.

Seimo ir Prezidento rinkimų skirtumas (žr. 3 pav.). 2014 m. Prezidento rinkimuose buvo pats mažiausias rinkiminis aktyvumas šio tipo rin-

kimuose nuo pat nepriklausomybės atgavimo, o 2016 m. Seimo rinkimų aktyvumas išliko vidutinis. Šios priežastys turėjo įtakos ir tyrimo rezultatams – kokie nors aiškesni rinkiminio aktyvumo skirtumai neišryškėjo. Santykinai didesnis rinkiminis aktyvumas Seimo rinkimuose fiksuotas Pietų ir Rytų Žemaitijoje bei Pietų ir Centrinėje Lietuvoje. O santykinai didesnis rinkėjų aktyvumas Prezidento rinkimuose – Šiaurės Rytų ir Pietryčių Lietuvoje bei šiaurinėje Žemaitijos dalyje. Galimai didesni rinkėjų aktyvumą Seimo rinkimuose Pietų ir Rytų Žemaitijoje bei Pietų ir Centrinėje Lietuvoje (išskyrus Kauną) lėmė tai, kad šiuose regionuose įtakingesnių partijų politinės preferencijos yra apylygės, vadinasi, tarp partijų vyko didelė konkurencija. Galima daryti prielaidą, kad kandidatų rinkiminė kompanija buvo intensyvi ir taip pritraukė daugiau rinkėjų į Seimo rinkimus. Tuo tarpu rinkėjų aktyvumą balsuojant Prezidento rinkimuose lemia asmenybės. Tai pagrindinė priežastis, kodėl didžiausias skirtumas tarp Prezidento ir Seimo rinkimų (Prezidento rinkimų naujai) fiksuotas Pietryčių Lietuvoje – Šalčininkų r., Vilniaus m. ir r. savivaldybėse. Visiškai aišku, kodėl jis toks santykinai aukštas buvo Šalčininkų r., o iš dalies ir Vilniaus r. sav. – čia gyvenantys lenkų tautybės rinkėjai itin aktyviai balsavo už savo kandidatą Valdemarą Tomoševkį. Tačiau kodėl atotrūkis tarp Prezidento ir Seimo rinkimų gana aukštas liko ir Vilniaus m. bei šio miesto priemiestinėse teritorijose, nėra aišku. Tikėtina, kad iš dalies tai lėmė V. Tomoševskio kandidatavimas, gal didesnė kandidatų konkurencija nei kitur Lietuvoje. Tačiau tai tik prielaidos, nepaaiškinančios didesnio rinkėjų aktyvumo Prezidento rinkimuose. Panašiai kaip ir regioninis aspektas – kodėl vienuose Lietuvos regionuose rinkėjai buvo aktyvesni Seimo, o kituose Prezidento rinkimuose – taip pat nėra aišku. Tiesa, gal šių skirtumų nederėtų sureikšminti, nes atotrūkis santykinai yra nedidelis, gerokai mažesnis nei Pietryčių Lietuvoje. Dar sudėtingiau atsakyti į klausimą, kodėl Lietuvos didmiesčiuose – Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje bei nemenkoje dalyje kitų miestų rinkimų apylinkių rinkėjai buvo aktyvesni ne Seimo, o Prezidento rinkimuose (ypač išsiskyrė Vilnius ir Klaipėda). Gal tai nusivylimas prieš 2016 m. Seimo rinkimus į politinės korupcijos skandalą patekusių Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdžiu. Juk ši partija iki tol buvo gana populiaru

3 pav. 2016 m. Seimo rinkimų ir 2014 m. Prezidento rinkimų rinkėjų aktyvumo skirtumai (atimant iš Seimo rinkiminio aktyvumo rodiklio Prezidento rinkimų aktyvumo rodiklį)

Fig. 3. Differences in activity of parliamentary election in 2016 and presidential election in 2014 (by subtracting presidential election activity from parliamentary election activity)

didžiuosiuose Lietuvos miestuose, ypač Klaipėdoje ir Vilniuje. Galima daryti prielaidą, kad nemenka dalis buvusių LRLS rinkėjų tiesiog nedalyvavo rinkimuose. Taip pat nereiktų pamiršti ir minėto fakto, kad 2014 m. Prezidento rinkimai pasižymėjo mažesniu rinkėjų aktyvumu nei anksčiau šio tipo rinkimai. Prieš 2014 m. Prezidento rinkimus niekam didesnių abejonių nekilo, kad juose antrai kadencijai bus išrinkta Dalia Grybauskaitė. Tad gal ši priežastis paskatino tų regionų gyventojus, kuriuose D. Grybauskaitės kandidatūra buvo mažiau populiari (išskyrus Pietryčių Lietuvą), tiesiog neatvykti į rinkimus. Tuo tarpu tarp Lietuvos didmiesčių rinkėjų D. Grybauskai-

tė gana populiarai, kas taip pat galėjo turėti įtakos santykinai didesniai jų gyventojų rinkiminiam aktyvumui. 2014 m. Prezidento ir 2016 m. Seimo (I turų) rinkiminio aktyvumo palyginimas tiesiog prieštarauja politologijoje nusistovėjusiam požiūriui, kad miestų rinkėjai dėl aukštesnio jų politinio išprusimo, liberalesnių pažiūrų yra aktyvesni kolektyvinės (Seimo), o ne vieno asmens (Prezidento) institucijos rinkimuose (Petruolis, 2009; Tučas, 2016). Gal tai išimtis – tik šių dviejų rinkimų rinkėjų elgsenos palyginimo rezultatas. Kokios iš tiesų yra ilgalaikės tendencijos, į tai bus siekiama atsakyti ateityje tęsiant šį rinkiminio aktyvumo tyrimą.

RINKIMINIO AKTYVUMO RAJONAVIMAS

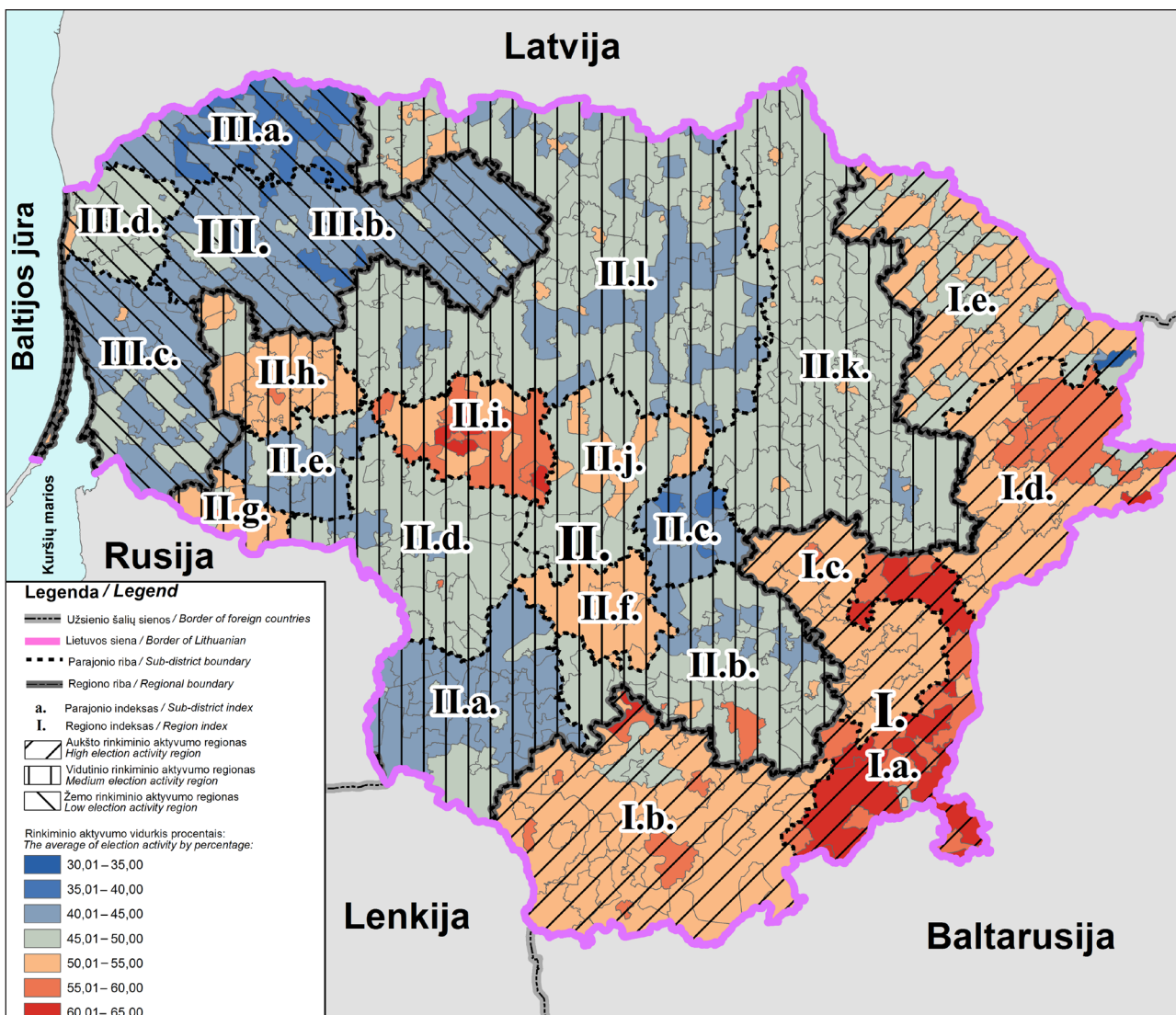
Rinkiminio aktyvumo regionų išskyrimui pasitelkti trijų skirtingo tipo rinkimų (2014 m. Prezidento, 2015 m. savivaldybių tarybų ir 2016 m. Seimo rinkimų) rinkiminio aktyvumo vidurkio duomenys. Pagal aktyvumo vidurkio rezultatus buvo išskirti trys regionai, kurie smulkiau dalinami į parajonius (žr. 4 pav.).

I aukšto rinkiminio aktyvumo regionas. Šis regionas apima pietrytinę Lietuvos dalį, kuri išsiskiria aukštu rinkiminio aktyvumo vidurkiu. Aukštam rodikliui daugiausia įtakos turi didesnis aktyvumas savivaldybių tarybų ir Prezidento rin-

kimuose. Šis regionas dar dalijamas į 5 parajonius:

I. a. parajonis išsiskiria aukščiausiu rinkiminiu aktyvumu. Į jį patenka visos Šalčininkų r. sav. rinkimų apylinkės ir Vilniaus r. kaimiškosios, miestelių ir didesnių gyvenviečių apylinkės. Kaimiškose Šalčininkų r. ir Vilniaus r. sav. apylinkėse vidutinis rinkimis aktyvumas viršija 60 %. Kitose apylinkėse varijuoja nuo 55 iki 60 %, išskyrus Šalčininkų m. priemiestines apylinkes, kuriose rinkiminis aktyvumas mažesnis net už bendrą Lietuvos rinkiminio aktyvumo vidurkį.

I. b. parajonis apima Lazdijų r., Druskininkų, Varėnos r., Alytaus m. ir r., Birštono sav. rinkimų

4 pav. Lietuvos rinkiminio aktyvumo regionai pagal 2014 m. Prezidento, 2015 m. savivaldybių tarybų ir 2016 m. Seimo rinkimų aktyvumo duomenis

Fig. 4. Regions of Lithuanian election activity according to 2014 presidential, 2015 municipal councils, and 2016 parliamentary elections activity data

apylinkes. Didžiausiu aktyvumu (viršija 55 %) išsiskiria Birštono sav. vidutinio miesto ir priemiesčio, Alytaus r. ir Varėnos r. sav. mažųjų miestų, Lazdijų r. ir Druskininkų sav. vidutinių miestų rinkimų apylinkės. Mažesniu aktyvumu šiame parajonyje išsiskiria Alytaus m. ir jo priemiesčių rinkimų apylinkės. Galima teigti, kad kuo didesnis urbanizacijos lygis (išskyrus Alytaus m. ir jo priemiesčius), tuo šiame parajonyje didesnis rinkiminis aktyvumas.

I. c. parajonis pasižymi tik nežymiai didesniu rinkiminiu aktyvumu, palyginti su šalies vidurkiu. Parajonis apima Širvintų r., Vilniaus m. ir priemiestinės Vilniaus r. sav. rinkimų apylinkes. Santykinai didesniu rinkiminiu aktyvumu parajonyje išsiskiria tik Širvintų r. sav. vidutinio miesto ir priemiesčio rinkimų apylinkės (viršija 55 %). Į šį parajoną patenka tik Vilniaus r. sav. priemiestinės rinkimų apylinkės. Jose rinkiminis aktyvumas mažesnis, palyginti su I. a. parajonio apylinkėmis, nes jos patenka į Vilniaus m. suburbanizacijos zoną: jų gyventojai neretai dirba Vilniaus mieste ir savo sociodemografiniais bruožais yra artimesni didmiesčio, o ne kaimiškujų vietovių gyventojams.

I. d. parajonis apima Švenčionių r., Ignalinos r. ir dalį Utenos r. sav. rinkimų apylinkių. Didžiausiu rinkiminiu aktyvumu išsiskiria Švenčionių r. sav. miestelių bei didesnių gyvenviečių, Ignalinos r. sav. priemiesčio ir kaimiškosios rinkimų apylinkės. Ignalinos r. sav. išsiskiria gan netolygiai teritorijoje pasiskirsčiusiu rinkiminiu aktyvumu.

I. e. parajonis išsiskiria tiek aukštesniu, tiek ir žemu rinkiminiu aktyvumu bei netolygiu jo teritoriniu pasiskirstymu. Į šį parajoną patenka dalis Utenos r., Zarasų r., Rokiškio r. ir Visagino sav. rinkimų apylinkės. Žemiausiu rinkiminiu aktyvumu pasižymi Visagino vidutinio miesto ir priemiesčio rinkimų apylinkės, didesniu – Utenos r. ir Zarasų r. sav. apylinkės. Žemesnis aktyvumas būdingas tik šių savivaldybių priemiestinėms apylinkėms.

II vidutinio rinkiminio aktyvumo regionas. Šis regionas daugiausia apima Vidurio Lietuvą, taip pat pietinę Žemaitijos dalį ir išsiskiria netolygiu rinkiminio aktyvumo vidurkiu pasiskirstymu teritorijoje. Dėl šios priežasties regione išskirta net 12 parajonų:

II. a. parajonis apima Kalvarijos, Marijampolės, Kazlų Rūdos ir Vilkaviškio r. savivaldybes.

Parajonis pasižymi mažesniu rinkiminiu aktyvumu. Santykinai aukštesnis rinkiminis aktyvumas būdingas Kalvarijos savivaldybės apylinkėms, visoms vidutinio miesto apylinkėms bei Kazlų Rūdos sav. priemiesčio apylinkėms.

II. b. parajonis išsiskiria gana ženkliu rinkiminio aktyvumo pasiskirstymu teritorijoje netolygiu. Parajonis apima Prienų r., dalį Trakų r., Kaišiadorių r. ir Elektrėnų savivaldybes. Santykinai didesniu rinkiminiu aktyvumu nei šalies vidurkis išsiskiria Trakų r. sav. vidutinio miesto, Trakų r. ir Prienų r. sav. miestelių ir didesnių gyvenviečių rinkimų apylinkės, Prienų r. sav. mažųjų miestų rinkimų apylinkės. Santykinai mažesniu rinkiminiu aktyvumu išsiskiria Kaišiadorių r. sav. priemiesčių, miestelių ir didesnių gyvenviečių bei Elektrėnų sav. priemiesčių rinkimų apylinkės.

II. c. parajonis apima Jonavos r. savivaldybę. Šis parajonis pasižymi žemu rinkiminiu aktyvumu. Santykinai didesnis rinkiminis aktyvumas būdingas vidutinių miestų apylinkėms, žemiausias – miestelių ir didesnių gyvenviečių rinkimų apylinkėms.

II. d. parajonis apima Šakių r. ir Jurbarko r. savivaldybes. Jis pasižymi mažesniu rinkiminiu aktyvumu. Santykinai mažiausiu rinkiminiu aktyvumu išsiskiria Šakių r. sav. mažųjų miestų ir Jurbarko r. sav. priemiesčių rinkimų apylinkės, didžiausiu (per 55 %) – Šakių r. sav. vidutinių miestų apylinkės.

II. e. parajonis apima Tauragės r. savivaldybę. Didesniu nei šalies vidurkis rinkiminiu aktyvumu pasižymi tik Tauragės r. sav. mažųjų miestų rinkimų apylinkės, o mažesniu – priemiesčių, miestelių ir didesnių gyvenviečių apylinkės.

II. f. parajonis apima Kauno m., dalį Kauno r. ir Prienų r. sav. rinkimų apylinkes. Rinkėjų aktyvumas visame parajonyje tolygus, nedaug didesnis už šalies vidurkį. Apima didžiųjų miestų, priemiesčių, miestelių ir didesnių gyvenviečių rinkimų apylinkes. Tai dar kartą išryškina dėsningumą, kad aukštesnis rinkiminis aktyvumas tiesiogiai priklauso nuo rinkėjų išsilavinimo lygio bei politinių ir pilietinių įgūdžių.

II. g. parajonis apima Pagėgių savivaldybę. Didžiausiu rinkiminiu aktyvumu pasižymi Pagėgių sav. vidutinių miestų rinkimų apylinkės, mažiausiu – priemiesčių. Parajoniui būdingas bendras aukštas rinkiminis aktyvumas rodo didelę paramos politinėms partijoms veiksmų įtaką.

II. h. parajonis apima Šilalės r. sav. ir dalį Rietavo savivaldybės. Santykinai mažiausiu rinkiminiu aktyvumu parajonyje išsiskiria Rietavo kaimiškosios rinkimų apylinkės, didžiausiu – Šilalės vidutinio miesto apylinkės. Parajonio aukštą rinkiminį aktyvumą lemia tie patys veiksniai kaip ir II. g. parajonyje.

II. i. parajonis apima Raseinių r. savivaldybę. Didžiausiu rinkiminiu aktyvumu pasižymi priemiesčių rinkimų apylinkės, mažesniu – miestelių ir didesnių gyvenviečių apylinkės. Šis parajonis iš bendro Lietuvos konteksto išsiskiria santykinai gana aukštu rinkiminiu aktyvumu (aukštesnis rinkiminis aktyvumas būdingas tik Pietryčių Lietuvos I. a. parajoniui). Tokia situacija Raseinių r. sav. susiklostė todėl, kad savivaldybėje santykinai didelis procentas gyventojų priklauso įvairioms politinėms organizacijoms, todėl labiau mobilizuojami rinkėjai, didesnis pasitikėjimas partijomis, politikais, partinis tapatumas.

II. j. parajonis apima Kėdainių r. sav. ir dalį Kaučo r. savivaldybės. Pasižymi netolygiu rinkiminio aktyvumo teritoriniu pasiskirstymu. Rinkiminis aktyvumas santykinai didesnis Kėdainių r. sav. priemiesčių, miestelių ir didesnių gyvenviečių rinkimų apylinkėse. Mažesnis rinkiminis aktyvumas būdingas kaimiškosioms apylinkėms.

II. k. parajonis apima Molėtų r., Ukmergės r., Anykščių r., Kupiškio r. ir Biržų r. savivaldybes. Šis parajonis išsiskiria didesniu rinkiminiu aktyvumu labiau urbanizuotose teritorijose – vidutinių miestų rinkimų apylinkėse.

II. l. parajonis apima Klemės r., Radviliškio r., Panevėžio m. ir r., Pasvalio r., Pakruojo r., Joniškio r. ir Akmenės r. savivaldybes. Šis parajonis turi panašumų į prieš tai aptartus, kadangi taip pat išsiskiria didesniu rinkiminiu aktyvumu labiau urbanizuotose teritorijose – vidutinių miestų rinkimų apylinkėse. Tačiau, kaip matome 4 pav., rinkiminis aktyvumas regione yra pasiskirtęs netolygiau, palyginti su dauguma prieš tai aptartų parajonių.

III žemo rinkiminio aktyvumo regionas. Šis regionas apima Vakarų Lietuvos dalį (Vakarų, Šiaurės ir Centrinę Žemaitiją), išsiskiria savo žemu rinkiminio aktyvumo vidurkiu, pirmiausia dėl žemo aktyvumo savivaldos rinkimuose. Regione išskirti keturi parajoniai:

III. a. parajonis išsiskiria mažiausiu rinkiminiu aktyvumu visos šalies mastu. Šis parajonis apima

Skuodo r. ir Mažeikių r. savivaldybes. Kaip ir visur kitur, didesniu rinkiminiu aktyvumu išsiskiria vidutinių miestų, mažų miestų, miestelių ir didesnių gyvenviečių rinkimų apylinkės. Žemiausias rinkiminis aktyvumas būdingas kaimiškosioms rinkimų apylinkėms. Tam daugiausia įtakos turi politinių (piliietinių) įgūdžių veiksniai.

III. b. parajonis apima Plungės r., Telšių r., Šiaulių m. ir r. bei dalį Rietavo savivaldybių. Didesniu rinkiminiu aktyvumu išsiskyrė vidutinio miesto ir didmiesčio bei Plungės priemiesčių rinkimų apylinkės, o žemiausiu – Telšių r. sav. kaimiškosios teritorijos.

III. c. parajonis apima Neringos, Klaipėdos m. ir r., Šilutės r. savivaldybes. Rinkiminis aktyvumas šiame parajonyje pasiskirstęs netolygiai. Neringos ir Klaipėdos r. vidutinių miestų rinkimų apylinkėse vyrauja net ir Lietuvos vidurkį viršijantis rinkiminis aktyvumas. Taip pat santykinai didesniu rinkėjų aktyvumu išsiskiria Šilutės r. sav. vidutinių miestų bei miestelių ir didesnių gyvenviečių rinkimų apylinkės.

III. d. parajonis išsiskiria santykinai didesniu rinkiminiu aktyvumu, palyginti su kitais šio regiono parajoniais. Parajonis apima Palangos m. ir Kretingos r. savivaldybes. Didesniu rinkiminiu aktyvumu išsiskiria tik Palangos m. sav. vidutinio miesto apylinkės. Tam daugiausia turėjo įtakos aktyvus balsavimas savivaldos rinkimuose, kadangi šioje savivaldybėje įtakinga Tėvynės Sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų partija, pasižyminti partijai lojaliu ir pilietiškai aktyviu elektoratu.

IŠVADOS

1. Pagrindinis rinkiminio aktyvumo savivaldos ir Seimo rinkimuose disbalanso teritorinis pjūvis nustatytas miesto–kaimo ašyje, nes teritorijose, apimančiose didžiuosius miestus ir jų priemiesčius, rinkėjai prioritetą teikia Seimo rinkimams. Tai sietina su vietos valdžios „nutolimu“. Miestus juosiančiose „žiedinėse“ savivaldybėse įsikūrę priemiesčių gyventojai dažniausiai savo profesine ir kita veikla susiję su gretimais didmiesčiais, priemiestinės teritorijos nėra integralios, didmiesčių ir jų priemiesčių gyventojai santykinai mažiau bendruomeniški.

2. Santykinai didesniu rinkiminiu aktyvumu savivaldos rinkimuose išsiskyrė dauguma mažųjų

Lietuvos savivaldybių, dalies savivaldybių centrai, taip pat tos Lietuvos savivaldybės (ypač Rytų, Pietų Lietuvoje ir Žemaitijos pietinėje dalyje), kuriose jau kuris laikas yra įsitvirtinusi viena ar kita, dažniausiai „protesto“ kategorijai priskirtina, politinė jėga arba vyksta įtempta konkurencija dėl įtakos savivaldybėje.

3. Rinkiminio aktyvumo Prezidento ir Seimo rinkimuose santykis turėtų rodyti didesnio pasitikėjimo vieno asmens valdžia ar kolektyvine valdžios institucija santykį, pagal kurį galima spręsti apie visuomenės politinio išprusimo lygį. Tačiau 2014 m. Prezidento ir 2016 m. Seimo rinkimų palyginamoji analizė parodė, kad aptarta loginė priklausomybė nepasitvirtino dėl akivaizdžiai dominavusių subjektyvių veiksnių – prioritetas Seimo rinkimams buvo teikiamas tose savivaldybėse, kuriose didelė konkurencija ir aukštas rinkėjų partinio tapatumo lygis.

4. 2014–2016 m. Lietuvoje vykusių rinkimų duomenimis, didžiausiu rinkiminiu aktyvumu pasižymėjo Rytų ir Pietų Lietuvos (ypač Pietryčių Lietuvos) rinkėjai. Vakarinėje Lietuvos dalyje rinkiminis aktyvumas buvo mažiausias, o Vidurio ir Šiaurės Lietuvoje užėmė pereinamą tarpinę poziciją tarp anksčiau įvardytų Lietuvos regionų.

Gauta 2018 10 24
Priimta 2018 12 06

LITERATŪRA

- Anderson C., Dalton R. 2011. *Citizens, Context, and Choice: How Context Shapes Citizens Electoral Choices*. New York: Oxford University Press.
- Bulhlmann M. 2006. Individual and contextual determinants of electoral participation. *Swiss Political Science*. 12(4): 13–47.
- Ivanauskytė E. 2011. *Rinkiminio aktyvumo dinamika 1992–2011 m. teritoriniu aspektu Lietuvoje*: bakalauro darbas. Vilnius: VU Geografijos ir kraštotvarkos katedra.
- Jasiulevičienė R. 1999. Dalyvavimas ir komunikacija. Iš: J. Matakas (sud.). *Šiuolaikinė valstybė*. Kaunas: Technologija. 67–77.
- Kavaliauskas P., Daugirdas V. 1993. Lietuvos politinio rajonavimo problema. *Geografija*. 29: 90–94.
- Krupavičius A. 1998. Rinkėjų elgsena ir balsavimas. Iš: A. Krupavičius (sud.). *Seimo rinkimai'96: trečiasis atmetimas*. Vilnius: Tvermė.
- Kvedaraitė A. 2017. *Vietovės įtaka Lietuvos rinkėjų aktyvumui*: bakalauro darbas. Vilnius: VU TSPMI.
- Labulytė R. 1998. „Politiniai“ regionai Lietuvoje. Iš: A. Krupavičius (sud.). *Seimo rinkimai'96: trečiasis atmetimas*. Vilnius: Tvermė.
- Petrulis V. 2009. *Lietuvos politinio lauko teritorinė struktūra (elektorinio metodo pagrindu)*: daktaro disertacija. Vilnius: VU.
- Ramonaitė A. 2006. Kodėl rinkėjai ne(be)balsuoja? Iš: *Neatrasta galia. Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*. Vilnius: Versus Aureus. 92–112.
- Riekašius R. 2004. Politinis dalyvavimas. Iš: A. Krupavičius, A. Lukošaitis (sud.). *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Vilnius: Poligrafija ir informatika. 213–242.
- Tučas R. 2016. *Rinkimų geografija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Žėruolis D. 1998. Racionalūs rinkėjai. Absenteizmo priežastys. Iš: A. Krupavičius (sud.). *Seimo rinkimai'96: trečiasis atmetimas*. Vilnius: Tvermė.
- Žiliukaitė R. 2014. Kas Lietuvoje (ne)balsuoja? Dalyvavimo rinkimuose veiksniai. Iš: A. Ramonaitė (red.). *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 65–88.

Dovydas Vidzbelis, Rolandas Tučas

TERRITORIAL DIVERSITY OF LITHUANIAN CITIZENS ELECTION ACTIVITY FOR 2014–2016

S u m m a r y

This paper examines Lithuanian election activity in 2014–2016 on the basis of municipal councils, parliamentary and presidential elections. The main goal of the work is to determine the causes of the activity of Lithuania's voters from a territorial point of view. In this publication, there is presented a working methodology which was used in the study. Also, an overview of why election activity is important in Lithuania is provided. The main factors determining the activity of voters are distinguished according to foreign and Lithuanian authors' literature. The groups of internal, external and joint factors are used in this study. Internal factors include: socio-economic status, political (civil) skills, and support for political parties. External factors include: functionality of political system, geopolitical influence, and group of geographic and natural conditions. There was distinguished a group of social networks with internal and external features and

other factors. Election activity in Lithuania was determined by more different factors; however, their influence was very low. Each group of factors is described in detail and justified by an example from Lithuania. The paper presents two maps depicting differences in election activity: municipal councils vs. parliamentary and parliamentary vs. presidential. Elections activity was analyzed based on special territorial units formed by grouping election districts. Six groups were formed: big cities, middle cities, suburbs, small towns, townships and larger settlements, and rural areas. The differences of election activity were discussed by different types of elections. In this paper, regions and subregions are presented according to the average activity of election. This publication reveals that the electorate of eastern and southern Lithuania (especially south-east Lithuania) was the strongest election activist. In western Lithuania election activity was the lowest, and in central and northern Lithuania it took a transitional position between the previously named regions of Lithuania.

Keywords: election, election geography, election activity, Lithuanian election regions